

KİĞİ'DAN BİR PORTRE: HÜSEYİN AVNİ ULAŞ (1887-1948)

Ercan ÇAĞLAYAN*

*“Evet ben muhalifim, ama neye muhalifim? Kanunsuzluğa,
hukuksuzluğa, diktatörlüğe muhalifim.”*

Hüseyin Avni Ulaş

Özet

Bu çalışmada Cumhuriyet'in ilk demokrati olarak kabul edilen Hüseyin Avni Ulaş'ın hayatı ve siyasi mücadelesini konu edindik. Hüseyin Avni Ulaş 1887 yılında Kiğı'da doğdu. Daha sonra Hukuk Fakültesini bitirdi ve bir süre avukatlık yaptı. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin yanı sıra Birinci TBMM'de Erzurum milletvekilliği yaptı. TBMM'de İkinci Grup'un kuruculuğunu ve sözcülüğünü yapan Ulaş 1948'de İstanbul'da vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Avni Ulaş, Kiğı, Erzurum, Bingöl.

Abstract

In this study, our topics are about the life and political struggles of Hüseyin Avni Ulaş who is accepted being the first democrat of Republic. He was born in Kighi, in 1887. After he finished his law school, he was a lawyer for a while. He was a member of Ottoman Assembly (Mebusan Meclisi) and he was a deputy of Erzurum first Turkish Grand National Assembly (I. TBMM). Then he founded the Second Group. He died in İstanbul in 1948.

Key Words: Hüseyin Avni Ulaş, Kighi, Erzurum, Bingöl.

Giriş

Toplumların siyasi, sosyal, sanatsal, kültürel ve düşünsel hayatında yer edinmiş bireylerin kişisel tarihinin, toplumların tarihinden bağımsız olmadığı bilinen bir gerçektir. Diğer bir deyişle, toplumların tarihini tek tek bireylerin kişisel tarihinin toplamı olarak da okumak mümkündür. Buradan hareketle bir toplumun tarihinin ancak o toplumun tarihinde önemli yer edinmiş bireylerin tarihinin bilinmesiyle mümkün olabildiği söylenebilir. Aynı zamanda, bireylerin kişisel tarihinin, toplumun tarihinin yalnızca “büyük adamların”, “kahramanların” ve “devletin” tarihinden ibaret olmadığını ayyuka çıkarmak gibi önemli bir işlev gördüklerini

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü [caglayanercan@gmail.com]

de belirtmek gerekir. Ancak günümüz Türkiye'sinde, yakın tarihin şekillenmesinde aktif rol almış ve toplumun siyasi, sosyal ve düşünsel hayatında derin izler bırakmış kişilerin kişisel tarihlerinin büyük oranda göz ardı edildiğinin ve mezkûr kişilerin unutturulmaya çalışıldığının vaka-yı adiyeden olduğu konuyla yakından ilgilenenlerin malumudur. Bilhassa sözü edilen kişiler, “devletin kurtarıcısı ve kurucusu” ile fikri ve siyasi mücadele yürütmüş kişiler olduğunda bu durum oldukça bariz bir biçimde tezahür eder.

Yukarıda sözü edilen kişilere en iyi örneklerden biri yakın dönem Türkiye tarihinin önemli siyasal figürlerinden biri olan Hüseyin Avni [Ulaş] Bey'dir. İmparatorluğun son dönemlerinde Kığı'da doğan, Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci Meclis'te Erzurum milletvekili olan Hüseyin Avni Bey, bilhassa Birinci Meclis dönemindeki uygulamalara ve tek adamlığa karşı en ciddi muhalefeti gerçekleştirenlerin başında gelir. Hüseyin Avni Bey, TBMM'de *İkinci Grup* olarak adlandırılan grubun kuruculuğunu ve sözcülüğünü yapmıştır. Muhalif tavrı, zaman zaman siyasetten dışlanmasına ve en nihayetinde unutturulmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili olarak Suavi Kemal şunları söyler: “Bugün Hüseyin Avni Ulaş'ın unutulmuşluğu, resmi tarihin onu yok sayma çabaları kadar, despotluktan arınmış muhalif duruşundan kaynaklanıyordu belki de. Nice gayri resmi tarih yazıcısı bile fazla demokrat bulunduğu için, onu kendi 'resmi' tarih kitaplarına ya almamış ya da çifte standartlarını deşifre eden şerhler koymak zorunda kalmışlardır.”¹

Hüseyin Avni Bey'in söz konusu muhalif tavrı, bir taraftan “Cumhuriyet'in ilk demokrati”, “ebedilik sırrına ermiş bir ruh kahramanı”, “hakkın, adaletin ve kanunun sesi” vb. gibi unvanlarla anılmasını sağlarken, diğer taraftan “bir baş ağrısı”, “çağdaşlaşma karşıtı”, “dünya parlamento tarihindeki ilk Mc Carty örneği”, “gerici ve ırkçı”, “siyasal sicili ağır lekeli adam” olarak tanınmasına yol açmıştır.² Bu mütevazı çalışma, geç Osmanlı döneminden itibaren siyasal arenada yer alan ve Birinci TBMM'de muhalif kişiliği ve düşünceleri ile tanınan Kığılı Hüseyin Avni Ulaş'ın kısa bir hayat hikâyesi ve siyasi mücadelesi üzerine odaklanmıştır.

1. Hayatı ve Eğitimi

- 1 Suavi Kemal, “Meclis'in İlk Demokrati: Hüseyin Avni Ulaş”, http://konusankitaplik.org/new_wp/?page_id=15, Erişim Tarihi: 03/03/2015.
- 2 Bkz. Ahmet Demirel, “Hüseyin Avni Ulaş”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, [Ed. Murat Yılmaz], c. 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 170.

Hüseyin Avni [Ulaş], Mart 1303/1887'de Erzurum vilayeti dâhilinde, Kiğı kazasına bağlı Kümbet köyünde dünyaya gelmiştir.³ M. Sadık Yiğitbaş, onun mensup olduğu Ulaşoğulları ailesinin aslen Dersimli olduklarını, Dersim'deki aşiretlerle yaşadıkları husumetten dolayı ilk olarak Kiğı'nın Karsini köyüne, sonrasında Keklik köyüne ve en sonunda da Kümbet köyüne yerleştiklerini söyler.⁴ Hüseyin Avni Bey'in babası önemli Kürt aşiretlerinden Şadiyan aşiretine mensup Kiğılı Ulaşoğulları'ndan Kümbetli Genç Ağa lâkaplı Dursun Ağa oğlu Musa, annesi ise Kümbetli Mehmet kızı Münire Hanım'dır. On bir yaşına kadar⁵ köyde kalan Hüseyin Avni, ilk eğitimini köyde Halil Efendi'den almıştır.⁶

1898 yılında Erzurum'a, 1906 yılında ise İstanbul'a yerleşen Hüseyin Avni'nin bu dönemdeki eğitim hayatı hakkında çok çelişkili bilgiler aktarılmıştır. Mesela, hem Hüseyin Avni Bey hem de onun Birinci Meclis'te kurduğu *İkinci Grup* hakkında önemli çalışmalar yapan Ahmet Demirel, Hüseyin Avni Bey'in ilk eğitiminin ardından Erzurum Mülki İdadisi'ne kaydolduğunu, okula bağlı Ziraat Mektebi şubesinde altı yıl eğitim gördüğünü, daha sonra İstanbul'da Ticaret Mekteb-i Âli'sini iki yıl okuduğunu, akabinde ise Hukuk Mektebi'ne devam ederek buradan 1912 yılında mezun olduğunu söyler.⁷ Ancak konu hakkında yakın zamanlarda titiz bir çalışma yapan Birgül, söz konusu bilgilerde açık çelişkilerin olduğunu söyleyerek mevcut çelişkilere büyük oranda açıklık getirmektedir. Bu cümleden olarak Birgül, Hüseyin Avni Bey'in Erzurum'da Mülki İdadî'nin üç yıllık Rüşdiye kısmını bitirdikten sonra 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisi'ne kaydolduğunu ve İdadi tahsilini Ziraat Mektebi'nde tamamlamış olabileceğini kaydeder. Bu açıklamanın devamında Birgül, konuya başka bir izahat daha getirir: Buna göre Hüseyin Avni Bey, Erzurum'da 1898-1903 yılları arasında ilk eğitimini, 1903-1906 yılları arasında ise Rüşdiye eğitimini tamamlamıştır. 1906 yılından itibaren, İstanbul'da Vefa Sultanisi'nde okumuş, sonrasında ise 1912 yılında Mekteb-i Hukuk (Hukuk Fakültesi)'tan mezun olmuştur.⁸

3 Bu köy günümüzde Bingöl'e bağlı Karhova ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

4 Bkz. M. Sadık Yiğitbaş, *Kiğı Folklorü*, Cemal Azmi Matbaası, İstanbul 1965, s. 172.

5 Ahmet Demirel ise Hüseyin Avni Bey'in on iki yaşına kadar köyde kaldığını söyler. Bkz. Demirel, *a.g.m.*, s. 171.

6 Bkz. Muammer Çelik, *Hüseyin Avni Ulaş*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 13.

7 Bkz. Demirel, "Hüseyin Avni Ulaş", s. 171-172.

8 Bkz. Mehmet Fatih Birgül, *İrade Hareket İsyarı: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 302-304.

Hüseyin Avni Bey Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra 1913'te İstanbul Barosu'na kayıt yaparak avukathğa başlamıştır. İstanbul'da avukatlık görevini sürdürürken 1914 yılında seferberliğin ilan edilmesiyle İhtiyat Zabıt Mektebi'ne kaydolmuştur. 1918 yılına dek Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı savaşmıştır. 1918'de terhis olduktan sonra Erzurum Maliye Hukuk Müşavirliği'ne atanmıştır. Bu görevinin yanı sıra merkezi İstanbul'da bulunan *Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milli Cemiyeti*'nin Erzurum şubesi kurucuları arasında yer almıştır. Erzurum kongresinin toplanmasında önemli rol almıştır. Kongrede Beyazıt [Ağrı] temsilcisi seçilmiştir.⁹ Hiç şüphesiz, bu konumu ile Hüseyin Avni Bey, parlamentoda aktif siyaset yürütmenin yollarını açmış ve temel muharrirlerini belirlemiştir.

Hüseyin Avni Bey, 1920 yılında yapılan seçimlerde Erzurum'dan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne mebus seçilmiştir. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Ankara'ya geçerek birinci TBMM'ye katılmıştır. Hüseyin Avni Bey, Birinci TBMM'de Adliye, Müdafaa-i Milliye, Teşkilat-ı Esasiye, Kavanin-i Maliye, Posta ve Bütçe encümenlerinde aza olarak görev yapmıştır.¹⁰ Birinci Meclis'te iki defa Meclis reis vekili olarak görev almıştır. TBMM'de kurulan *İkinci Grub*'un yedi kişilik kurucularından biri olmuş ve bu grubun sözcülüğünü yapmıştır. 1923 yılında yapılan ikinci dönem milletvekili seçimlerinde TBMM dışında kalınca İstanbul'da avukathğa başlamıştır. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte *İkinci Grub*'dan bazı arkadaşlarıyla partinin İstanbul teşkilatında görev almıştır. Bu partinin İstanbul il Kongresi idare heyeti üyesi olmuştur. Şeyh Sait Ayaklanması nedeniyle çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na binaen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılınca, kısa bir süre siyasi faaliyetlerini askıya almıştır. Literatüre İzmir Suikastı olarak geçen ve 1926 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e tertip edildiği söylenen suikasttan dolayı tutuklanmış, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde diğer bütün muhalifler gibi yargılanmış, herhangi bir suçu tespit edilemediğinden, kısa süre sonra beraat etmiştir.¹¹ Ancak, İstiklal Mahkemesi'nden beraati onun hürriyetine kavuştuğu anlamına gelmemiş; ölümüne dek polis takibinde bir hayat sürmekten kurtulamamıştır.

9 Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. TBMM'de Erzurum Milletvekilleri*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2000, s. 120.

10 Ahmet Afşar, *Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 5.

11 Çelik, *a.g.e.*, s. 14-16; Demirel, *a.g.m.*, s. 172.

1926 yılındaki beraatından sonra siyasi çalışmalarına uzun bir süre ara veren Hüseyin Avni Bey, bu süreçte İstanbul'daki avukatlık mesleğine geri dönmüştür. 1929 yılında, Erzurum mebusu Cazım Bey'in kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten, 1930'da onun tek erkek çocuğu olan Mehmet Nuri Ulaş İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1935 seçimlerine dek münzevi bir hayat yaşamıştır. Daha doğru bir ifadeyle böyle bir hayat yaşama zorlanmıştır. Çünkü İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandıktan sonra en yakın arkadaşları tarafından yalnızlığa terk edilmiş, bu durum, onun zorunlu bir münzevi hayat yaşamasını da beraberinde getirmiştir. 1934 yılında kabul edilen soyadı kanunu ile Ulaş soyadını almıştır. 1935 seçimlerinde Erzurum'dan bağımsız milletvekili adayı olmuştur. Bu girişimi tek parti rejimi tarafından önlenmiştir. Ancak milletvekili adaylık teşebbüsünün engellenmesi ve maruz kaldığı muameleler kendisini yıldırmamıştır. Aksine davasını daha da sahiplenme azmi vermiştir. Bu bağlamda, yakınları tarafından kendisinin siyasetle uğraşmaması, diğer bir deyişle rejime muhalefet yapmaması teklif edilince, "Karımla çocuğumu, köprünün üzerinde gaz dökerek yaksalar yine bu davadan vazgeçmem" şeklindeki sözleriyle tavrını net bir biçimde ortaya koymuştur.¹²

1938 yılından sonra yeniden siyasi arenada yer alan Hüseyin Avni Bey, aynı yıl muhalefet partisi kurmak için birçok kişiyle görüşmüş, ancak olumlu bir sonuç alamamıştır. Başbakan Refik Saydam'ın yardımıyla 7 Temmuz 1939'da İstanbul beşinci noteri tayin edilmiştir. Mahmutpaşa'da beşinci noter olarak hayatını idame ettirmiştir. 1945'te ünlü iş adamı Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Fakat kısa bir süre sonra diğer kurucularla anlaşamayınca partiden ayrılmıştır. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden Erzurum'dan bağımsız aday olmuş ise de seçilememiştir. 1946 yılından itibaren *Meşale* gazetesi ve *Mesuliyet* adlı haftalık bir dergide tek parti dönemini eleştiren yazılar yazmıştır. Uzun bir süre kalp ve şeker hastası olarak yaşamıştır. Ahir ömründe, katarak nedeniyle görme yetisini de kaybetmiştir. Vefatından önce gözlerinden ameliyat olmak amacıyla bir buçuk ay kadar Cerrahpaşa Hastanesi'nde kalmıştır Hüseyin Avni Bey, burada hasta haline rağmen boş durmayarak anayasa yapmak için Müessisan Meclisi'nin kurulması için teşebbüste bulunmuş ise de muvaffak olamamıştır. Zaten meşakkatli geçen hayatı, sağlık sorunlarının da ilavesiyle daha zor bir hal almıştır. 22 Şubat 1948'de İstanbul'da vefat etmiş-

12 Nurettin Topçu'dan aktaran Birgül, *a.g.e.*, s. 332.

tir. Naaşı, Kandilli'de bulunan Küçüksoy Kabristanı'na defnedilmiştir.¹³

2. Düşüncesi ve Siyasi Mücadelesi

İlk gençlik yıllarında, Sultan Abdulhamid karşıtı “Can Veren Teşkilatı”na intisab eden Hüseyin Avni Bey, milli hâkimiyet, demokrasi ve devlet felsefesi üzerine düşünceleri ile yakın tarihimizin gelmiş geçmiş en özgün fikirlerine sahip siyasetçilerinden biri olarak tanınmıştır. Aynı zamanda, ünlü mütefekkir Nurettin Topçu'nun baba dostudur. Nurettin Topçu üzerinde de önemli tesir bırakmıştır. Çocukluğundan beri Hüseyin Avni Bey'in fikirlerinden etkilenen Nurettin Topçu, onun kızı Fethiye Hanım'la evlenmiştir. Topçu'nun entelektüel biyografisi üzerine çalışan Birgül, Hüseyin Avni Bey'in Topçu üzerinde başta “Anadoluculuk, demokratlık ve rejim muhalifliği” olmak üzere birçok alanda derin iz ve etkiler bıraktığını ifade eder.¹⁴ Nurettin Topçu, kayın pederi Hüseyin Avni Bey'in gençlik döneminde Türk Ocağı'na devam eden İttihatçı ve Turancı fikirlerin etkisinde biri olduğunu, ancak Birinci Cihan Harbi'nde Kafkas Cephesi tecrübesinden sonra bu fikirlerden eser kalmadığını şu cümlelerle anlatır: “ [...] Döndüğü zaman ne Ocaklı idi, ne de Turancı. Ta damarlarına, hayır hücrelerine sinen yarı ilahi bir ilhamla, pek iyi anlamıştı ki, milliyet dâvası, Anadolu dâvasıdır. İttihat ve Terakki devrinde, bir çetenin bir milleti nasıl mahvedebileceğini yakından görmüştü. Kafkaslarda geçirdiği üç sene, üç senenin faciaları yanında yaşadığı murakabe hayatı onu dâvanın alemdarı yapacaktı.”¹⁵ Demirel, “ateşli bir inkılâpçı” olarak tanımladığı Hüseyin Avni Bey'in hâkimiyet-i milliye, egemenliğin meclis eliyle kullanımı, meclisin yetkilerinin devredilemeyeceği, ihtilalin de bir hukuku olduğu ve kanun hâkimiyeti ile kişi hürriyetleri konusundaki fikirleriyle ön plana çıktığını söyler.¹⁶

Kuşku yok ki bu değerlendirmeler, Birinci Cihan Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı dört yıl savaşan Hüseyin Avni Bey'in düşünce dünyasında büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığını göstermesi açısından kayda değerdir. Savaşın sona ermesinden sonra Erzurum'da Milli Mücadele'nin başlaması için aktif rol alan Hüseyin Avni Bey, Erzurum Kongresi'nin toplanmasında ve ülkenin istikbalini belirleyen kararların almasında büyük bir rol oynamıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Erzurum'u temsilen mebusluk yapan Hüseyin Avni Bey, İstanbul'un iş-

13 Bkz. Birgül, *a.g.e.*, s. 333-340; Demirel, *a.g.m.*, s. 172-173.

14 Birgül, *a.g.e.*, s. 74.

15 Nurettin Topçu'dan aktaran Birgül, *a.g.e.*, s. 305-306.

16 Bkz. Demirel, *a.g.m.*, s. 173-180.

galiyle birlikte Ankara'ya geçerek ilk mecliste muhalefetin başını çekenlerden biri olmuştur. Bu cümleden olarak, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarından oluşan Müdafaa-i Hukuk Grubu, *Birinci Grup* olarak kurulduktan sonra, bu gruba muhalefet edenler de *İkinci Grup* adıyla bir araya gelmişlerdir. Demirel'e göre altmış üç kişiden oluşan *İkinci Grup*'ta, başta Erzurum mebusu Hüseyin Avni olmak üzere, Burdur mebusu Mehmet Akif, Trabzon mebusu Ali Şükrü, Erzurum mebusu Süleyman Necati ve Lazistan mebusu Ziya Hurşit gibi mebuslar bulunuyordu.¹⁷ Bu grup, mütecanis olmayıp saltanatçı/hilafetçiler, İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden canlandırmak isteyen milli ittihatçılar, *Birinci Gruba* alınmayanlar ve Mustafa Kemal'in otoritesinden rahatsız olanlar olmak üzere çeşitli fikirlere mensup milletvekillerinden oluşmuştu. Açıkçası bu grup, yeni devletin kuruluşunda ortaya çıkan demokrasi-otoriterizm mücadelesinde milli iradenin meclis eliyle işletilmesi için çaba sarf eden siyaset ve fikir adamlarından müteşekkildi. *İkinci Grup* mensubu milletvekilleri, Meclis'in, gerçek temsil fonksiyonu bulunmazsa, siyasi saltanatın şekil değişmekle beraber bu kez şahıs, zümre veya parti diktatörlükleri ile devam edeceğini savundular. Özellikle Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal'in siyasetine sert bir muhalefet ortaya koydu. Bilhassa Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in esrarengiz bir şekilde kaybolması üzerine Meclis'te yaptığı uzun ve etkili konuşmayla Mustafa Kemal'i ve Birinci Grup'u zor durumda bıraktı. "(...) Henüz mahiyeti meçhul olan bu cürmü meydana çıkarsın, çok arzu ediyorum ki, bin tane Ali Şükrü, cürm-i adi ile ölsün. Fakat siyaset ve kanaatinden, hürriyet efkârından dolayı bir fikrin mücahidi bulunmak dolayısıyla medeniyetten gayri bir şekilde vahşiyane ve caniyane bir surette tecavüze uğrarsa onun hesabını bu millet soracaktır" sözleriyle sert muhalefetini bu olay vesilesiyle de göstermiş oldu.¹⁸ Sonuç olarak, Birinci Meclis'te Hüseyin Avni Bey öncülüğünde tüm *İkinci Grup* üyeleri tarafından gerçekleştirilen etkili muhalefet, 1923 seçimlerinde grup üyelerinin siyaset sahnesinden uzaklaştırılmış olmalarıyla son bulmuştur.¹⁹

1923 yılında yapılan seçimlerde ekseriyetle Meclis dışında bırakılan *İkinci Grup* üyeleri bu duruma büyük tepki gösterdiler. Bununla beraber Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal'e ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik muhalefeti hayatının sonuna dek sürdürenlerin başında gelmiş-

17 Bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009, s. 125-127.

18 Çelik, *a.g.e.*, s. 50.

19 Konu hakkında çok mühim ve detaylı bir çalışma için bkz. Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*.

tir. Hüseyin Avni Bey, saltanata karşıydı ve Meclis'in üzerinde herhangi bir irade ve makam da tanımıyordu. Ona göre yasama, yürütme ve yargı gücüne sahip olan Birinci Meclis'in "gücünün sınırı" yoktu. Mustafa Kemal'in Meclis aracılığıyla elde ettiği yetkileri, demokrasinin sınırlarını olabildiğince zorluyordu. Bundan olsa gerek, Nurettin Topçu, Hüseyin Avni Bey'in en büyük korkusunun "Şark despotizminin yeniden hortlaması" olduğunu söylüyordu.²⁰ "İnkılâp kanla yapılır" fikrine karşı, Hüseyin Avni Bey şöyle diyordu: "Biz inkılâbı fikirle yapacağız ki, payidar olabilsin. Eğer kabadayı usulünü takip edersek, korkarım ki o zaman inkılâptan mahrum kalırız. Kanla değil fikirle inkılâp yapacağız. (...) İnkılâplar fikir teşkilatıyla, mektebiyle gelişir. Yoksa 31 Mart hadisesi gibi bu memlekette inkılâp yapılamaz. Bizim inkılâbımızı bu gibi fikirler çürütmektedir. İnkılâp fikrinin münevver öncüsü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Halka hakkı hükümran işinin fazilet ve meziyetini öğretmelidir."²¹

Hüseyin Avni Bey, "Cumhuriyet ancak hürriyetle olur. Hürriyete istinat etmeyen bir cumhuriyet iğfalkardır" söylemiyle, İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılarak mevcut mahkemelerin hukuk çerçevesinde çalışmalarını talep ediyordu. Hüseyin Avni Bey, İstiklal Mahkemeleri'nin ilgilendirmediği alanın kalmadığını, hükümetin bütün icraatlarını eline aldıklarını, meclis adına hükümler verdiklerini ve yetkilerinin sınırsız olduğunu ifade ederek, eğer bir mahkeme teşkil edilecekse bunun da hukuk kuralları içinde işletilmesi gerektiğini belirtiyordu. Dahası Hüseyin Avni Bey, olağanüstü bir durum içinde bulunulsa bile "inkılâbın da hukuku vardır" diyerek o hukukla hareket edilmesi gerektiği üzerinde duruyordu. Meclis dışında kaldıktan sonra da muhalefetini sürdüren Hüseyin Avni Bey, bu muhalif tutumunu ölümüne dek sürdürmüştür. Tüm bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Hüseyin Avni Bey, muhalefetini, milli iradenin meclis eliyle işletilmesi, yönetimin tarafsızlığı, istiklâl mahkemeleri adıyla özel yetkilerle donatılmış mahkemelerin demokrasi ilkesiyle çeliştiği hususu ve temel hak ve özgürlüklerin sağlanması konularında yoğunlaştırmıştır.²²

Sonuç

Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk döneminin önemli siyasal figürlerinden olan Kığılı Hüseyin Avni Bey'in hayatının Türkiye'nin yakın dö-

20 Nurettin Topçu, "Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş", *Milliyetçi Dergi Neşriyatı*, İstanbul 1958, s. 7.

21 TBMM Zabıt Ceridesi, c. 27, s. 48-49.

22 Mehmet Altan, "Cumhuriyet'in İlk Demokrati Hüseyin Avni Ulaş'ı Rahmetle Anıyorum..." *Sabah Gazetesi*, 31.9.1994 tarihli nüsha.

nem, bilhassa tek partili dönemin siyasi tarihinin anlaşılmasında önemli bir vazife göreceği inkâr edilmez bir gerçektir. Dönemin temel karakteristiği olan asker, aristokrat ve bürokrat geleneğinden ayrı olarak sivil ve taşralı bir gelenekten gelmesi, onu diğerlerinden ayıran en önemli özellikler olarak belirlemektedir.

Hüseyin Avni Bey, hukukun üstünlüğü, demokrasi, milli iradenin tesisi yönündeki çalışmaları ile Birinci Meclis'te yeni bir çığır açmış ve bu çığır da haklı olarak, ona "Cumhuriyet'in ilk demokrati" unvanını kazandırmıştır. Ayrıca bu siyasi tavrı neticesindedir ki, Gandhi ve Danton'a benzetilmiştir. Mücadelesinde kişi hâkimiyeti yerine halk hâkimiyetini öne çıkaran Hüseyin Avni Bey, bu özelliğinden dolayı Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in uygulamalarına karşı çıkanların başında geliyordu. O, yasamanın yürütmenin üstünde olduğunu ısrarla ifade ederek gayri hukuki uygulamalara girilebileceğine dikkat çekiyordu. Hiç Kuşkusuz Hüseyin Avni Bey'in milleti ve kanunu önceleyen keskin muhalif duruşu, onun hayatının sonuna dek siyasetten dışlanmasına, Milli Mücadele ve Birinci Meclis'teki çalışmalarının ve çabalarının görmezden gelinmesine neden olmuştur. Ancak, son zamanlarda başta Hüseyin Avni Bey olmak üzere, yakın tarihin mümtaz simaları olan diğer şahsiyetler hakkında yapılan çalışmaların, mezkûr kişilerin yeniden tarihle buluşturulması adına umut verici olduğunu belirtmek gerekir. Umarız, hayatının her safhasında milletin değerlerini ve hukukun üstünlüğünü savunan bir siyasi profil çizen Hüseyin Avni'nin tavrı, başta günümüz siyasetçileri olmak üzere yeni nesillere ışık tutar.

Kaynakça

- Afşar, Ahmet, *Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- Altan, Mehmet, "Cumhuriyetin İlk Demokrati Hüseyin Avni Ulaş'ı Rahmetle Anıyorum", *Sabah Gazetesi*, 31.9.1994.
- Birgül, Mehmet Fatih, *İrade Hareket İsyarı: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Çelik, Muammer, *Hüseyin Avni Ulaş*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1996.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009.
- "Hüseyin Avni Ulaş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, [Ed. Murat Yılmaz], c. 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss. 170-180.
- Taşyürek, Muzaffer, *Erzurum Kongresi ve I. TBMM'de Erzurum Milletvekilleri*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2000.
- TBMM Zabıt Ceridesi.
- Topçu, Nurettin, "Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş", Milliyetçi Derneği Neşriyatı, Sayı: 7, İstanbul 1958.
- Yiğitbaş, M. Sadık, *Kıyı Folklorü*, Cemal Azmi Matbaası, İstanbul 1965.